

Komple Teorilerinin Etki Potansiyelini Anlama: Texe Marrs'ın Illuminati Örneği

Understanding the Impact Potential of Conspiracy Theories: The Case of Texe Marrs' Illuminati

Ertuğrul Buğra Orhan¹ ve Ayşe Ceylan²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, bugraorhan@firat.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-2455-54412

²Yüksek lisans öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ayse210619@gmail.com, Orcid ID: 0009-0006-3831-8972

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Komple teorisi,
Ekonomi,
Siyaset,
Toplumsal manipülasyon

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 25 Haziran 2024
Kabul Tarihi: 08 Nisan 2025

ARTICLE INFO

Keywords

Conspiracy theory,
Economy,
Politics,
Social manipulation

ÖZET

Komple teorileri, toplumların belirli kesimlerini doğrulanamayacak bilgiler ile mobilize edebildiği ve manipülatif etki oluşturabildiği için olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Dünyayı kontrol eden gizemli örgütler, paranın kontrolü gibi konular ilgi çekici gibi görünse de gerçek dışı kurguların içselleştirilmesine neden olabilir. Bu olumsuz potansiyelin yaratabileceği etkileri öngörmenin zorluğundan dolayı komple teorisi okuyucularının maruz kaldıkları içeriklerin niteliğini anlamak oldukça önemlidir. Komple teorisi literatürünün çalışma kapsamı çerçevesinde oldukça geniş boşluklar bulunduğu görülmüş, bu alanda yazılan bir kitabın içerik analizinin detaylı biçimde yapılmadığı anlaşılmış ve gözlemlenen boşluğun literatürü genişletme potansiyeli ortaya konulmuştur. Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, komple teorilerinin kitleler üzerinde ne gibi manipülatif etkiler oluşturabileceğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada "Illuminati" ana başlıklı komple teorilerini ele alan Circle of Intrigue: The Hidden Circle of the Global Illuminati Conspiracy adlı kitabın içeriğinin kitlelere hangi kavramlar çerçevesinde ve nasıl bir duygusal tonla ulaştığı araştırılmıştır. Kitap içeriği, fenomenolojik azaltma yapılarak temel frekans dağılımı, kelime gruplandırma ve duygu analizi sonuçlarının tartışması yapılarak ele alınmıştır. Analizler Rstudio programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre içerik, kitleler üzerinde irrasyonelite, güvensizlik, kanıksama, umutsuzluk ve propaganda bağlamlarında manipülatif etkiler oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Conspiracy theories can have negative effects as they mobilize certain segments of society with unverifiable information and create a manipulative impact. While topics such as secret organizations controlling the world or the dominance of financial power may seem intriguing, they can lead to the internalization of fictitious and unfounded narratives. Given the difficulty of predicting the consequences of this negative potential, it is crucial to understand the nature of the content to which readers of

conspiracy theories are exposed. It has been observed that the literature on conspiracy theories presents significant research gaps, and no comprehensive content analysis has been conducted on books in this field. This gap highlights the potential for expanding the existing body of literature. In light of this, the present study aims to examine the manipulative effects that conspiracy theories can have on the masses. Accordingly, the study investigates how the book *Circle of Intrigue: The Hidden Circle of the Global Illuminati Conspiracy*, which discusses Illuminati-themed conspiracy theories, conveys its content to audiences in terms of conceptual framing and emotional tone. The book's content was analyzed through phenomenological reduction, with discussions based on fundamental frequency distribution, word grouping, and sentiment analysis. The analyses were conducted using the RStudio software. The findings indicate that the content exerts manipulative effects on audiences in terms of irrationality, distrust, normalization, hopelessness, and propaganda.

Article History:

Received: 25 June 2024

Accepted: 08 April 2025

Komplot teorileri uzun bir zaman boyunca siyaset bilimi alanında oldukça yoğun bir şekilde olmasa da ilgi görmüştür. Komplot teorileri bağlamında yapılan çalışmalar da genel itibarıyla dar kapsamda ele alınmış ve siyasal-psikolojik çerçevede değerlendirilmiştir. Psikolojik faktörler göz önünde bulundurularak yapılan araştırmalarda komplot teorileri, kendine hizmet eden bir gündemi takip eden küçük bir grubun gizli eylemlerini içeren olayların açıklamaları olarak tanımlanmaktadır. Bu açıklamalar genellikle, belirli grupların zararlı, kendine hizmet eden gündemlerini ilerletmelerine olanak sağlamak için halkın gerçekliğin belirli yönleri hakkında sistematik olarak aldatıldığını öne sürmektedir (Douglas & Sutton, 2023; Marinov & Popova, 2021).

Komplot teorilerinin son dönemlerde sosyal medya ve internet aracılığı ile hem bireysel hem de kamusal alanda olumsuz yönlendirme ve zarar verme odaklı olarak değerlendirilme potansiyeli bulunmaktadır. Dünya üzerindeki pek çok insan, resmi kurumların ve uluslararası kuruluşların açıklamalarının kendilerini ikna etmediğini ileri sürebilmektedir. Ayrıca bu insanlar sorularına ikna edici cevaplar ararken, bir gerçeğin arkasındaki resmi kurumların ve uluslararası kuruluşların açıklamalarını görmezden gelerek komplot teorilerini benimseyebilmektedir. Komplot teorileri, gizli gerçekleri ortaya çıkarma ve yerleşik anlatılara meydan okuma motivasyonunu yansıtarak, yetkililere ve güçlü gruplara karşı temel bir güvensizliği ifade eder. En genel ifadeyle komplot teorileri, önemli sosyal ve siyasi olayların altında yatan nedenleri, etkili aktörlerin gizli komploları olduğu iddiaları aracılığıyla aydınlatmaya yönelik girişimlerdir (Prooijen & Douglas, 2017). Dolayısıyla komplot teorileri, karmaşık olayları veya olguları güçlü gruplar veya bireyler tarafından düzenlenen gizli komplolara atfederek açıklamaya çalışan anlatıları ifade etmektedir. Bu teoriler genellikle belirli aktörlerin, siyasi manipülasyondan toplumsal kontrole kadar uzanabilen kötü niyetli hedeflere ulaşmak için gizlice iş birliği yaptığı inancını içerir (Douglas, 2023; Frenken, 2021; Marinov & Popova, 2021). Komplot teorileri ekonomik ve siyasi içerikli olay ve fenomenlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kriz ortamı ve siyasi çalkantıların olduğu dönemlerde kamuoyu gündemine gelebilmektedir. Komplot teorilerinin doğasını ve bunların bireysel ve kolektif davranışlar üzerindeki etkisini anlamak, çağdaş toplumdaki inanç sistemleri, güç yapıları ve sosyal anlatılar arasındaki karmaşık etkileşimi yönlendirmek için gereklidir. Bu nedenle komplot teorileri belirli olaylar veya bağlamlarla sınırlı değildir; kültürel kanallar aracılığıyla aktarılan ve kolektif hafızayı şekillendiren tarihsel anlatılar haline gelebilirler (Prooijen & Dijk, 2014). Bu anlatılar genellikle gizli gündemler, gizli ittifaklar ve örtülü operasyonlarla ilgili şüpheleri içerir ve gizli gerçekleri ortaya çıkarmaya yönelik daha geniş bir toplumsal hayranlığı yansıtır. Ayrıca komplot teorileri otoriteyi sorgulama, muhalefeti ifade etme ve gizli gerçekler olarak algılanan şeyleri açığa çıkarma mekanizmaları olarak ta hizmet edebilirler. Ancak komplot teorilerinin yaygınlaşması aynı zamanda yanlış bilgilendirme, güvensizlik ve sosyal uyumsuzluğu da körükleyebilmekte ve kamusal söylemde bu tür anlatıların eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi ve incelenmesi ihtiyacının altını çizmektedir. Bu bilgiler ışığında komplot teorileri, kolektif eylemi ve siyasi katılımı etkileyebilir; bu tür teorilere maruz kalmak normatif olmayan kolektif eylemi ve siyasi katılımı potansiyel olarak artırır (Gkinopoulos & Mari, 2022). Komplot teorilerinin onaylanması, kişinin siyasi iç grubuna fayda sağlayan fikirleri desteklemeye yönelik mevcut motivasyonlardan da etkilenebilir; siyasi tehdit, siyasi kimliğin komplot onayıyla neden ilişkili olduğunu anlamada rol oynar (Schneider & Haas, 2021). Bununla birlikte küresel bir komplot olarak İlluminati kavramı, başlangıcından bu yana önemli ölçüde evrim geçirmiş ve genellikle çeşitli sosyo-politik anlatılar ve psikolojik fenomenlerle iç içe geçmiştir. Aslen 18. yüzyılın sonlarında kurulan Bavyeralı gizli bir cemiyet olan İlluminati, gizli bir elitin küresel olayları manipüle ettiğini öne süren daha geniş komplot teorilerinin simgesi haline gelmiştir. Bu dönüşüm büyük ölçüde tarihsel olaylar ile halkın güç dinamikleri algısı arasındaki etkileşimin yanı sıra bu tür teorilere olan inancı yönlendiren psikolojik temellerden kaynaklanmaktadır. Tarihsel olarak, İlluminati korkusu 1790'larda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Jakoben karşıtı duygulara kadar geri götürülebilir. John Robison'un "Proofs of a Conspiracy" ve Abbé Barruel'in yazıları gibi etkili eserler, Fransız Devrimi ve sonrasını İlluminati ve diğer gizli cemiyetler tarafından düzenlenen büyük bir komplonun sonucu olarak çerçevelemiştir (Robinson, 1799). Bu anlatılar, radikal siyasi hareketler ve toplumsal kargaşa potansiyeli hakkındaki korkuları pekiştirmeye hizmet ederek, siyasi ve sosyal düzen üzerindeki kontrolün kaybedilmesine ilişkin daha geniş bir endişeyi yansıtmıştır (DiGrazia, 2017;

Galluzzo, 2019). Bu tür tarihsel bağlamlar, İlluminati'yi çevreleyen ve onu genellikle küresel olayları kendi çıkarları için manipüle eden gölgeli bir örgüt olarak tasvir eden çağdaş inançlara zemin hazırlamıştır.

Araştırmalar, komplo teorilerinin genellikle yapısal ve tematik benzerlikleri paylaştığını ve karmaşık sosyal fenomenler için alternatif açıklamalar sağladığını göstermektedir (Mahl vd., 2021). Örneğin, İlluminati inancı daha geniş bir monolojik inanç sisteminin parçası olarak görülebilir (Goertzel, 1994); bir komplo teorisinin kabul edilmesi diğerlerinin de kabul edilmesine yol açarak toplumsal meselelerde gizli güçlerin rol oynadığını düşünen bir dünya görüşünü pekiştirir (Swami & Furnham, 2012). Komplo inançlarının bu şekilde birbiriyle bağlantılı olması, bir teoriyi benimseyen bireylerin diğer komplocu anlatıları da kabul etmeye yatkın olduklarını ve görüşlerini daha da sağlamlaştırdıklarını göstermektedir. Psikolojik olarak, İlluminati gibi komplo teorilerine olan inanç, bilişsel kapanış ihtiyacı ve dünyadaki belirsizliği anlamlandırma arzusuyla bağlantılı olabilir (Leman & Cinnirella, 2013). Siyasi veya sosyal istikrarsızlıkla karşı karşıya kalan bireyler, kontrol ve anlayış duygusunu yeniden kazanmanın bir yolu olarak komplocu açıklamalara yönelebilirler. İlluminati ile ilgili olanlar da dâhil olmak üzere komplo teorilerinin yaygınlaşması, sosyal uyum ve kamusal söylem üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu inançlar güç kazandıkça, kurumlara olan güveni sarsabilir ve demokratik toplumların temellerine meydan okuyan bölücü anlatıları besleyebilir (Cibik & Hardoş, 2020). Sonuç olarak, bu tür teorilerin yayılmasının ele alınması, kökenlerinin ve çekiciliklerine katkıda bulunan psikolojik faktörlerin incelikli bir şekilde anlaşılmasını ve kamusal söylemde açık diyalogu ve eleştirel düşüncüyü teşvik etme taahhüdünü gerektirmektedir (Krekó vd., 2023). Bu görüşler, çalışmanın İlluminati'yi temel alan bir içeriği kapsamına almasının nedenlerinden biridir. Ayrıca yazar, kitabın Türkiye baskısı için Türk okuyuculara özel bir önsöz de yazmıştır. Bu önsözün bir bölümünde kullanılan ifadeler aşağıdaki gibidir:

İlluminati'nin karanlık beyinleri, Türk milletinin anahtarını ele geçirebilirlerse, sadist ve açgözlü hedeflerine ulaşma yolunda uzun bir mesafe katetmiş olacaklar. Tamamen kontrolleri altına alamadıkları bir Türkiye, bu mis yonlarını imkânsız hale getirmese bile, şüphesiz ki, bir hayli zorlaştıracaktır.

Bundan dolayı, önümüzdeki günlerde, bu karanlık karakterlerin, Türkiye'yi de etkileri altına alabilmek için daha fazla gayret göstereceklerini tahmin edebiliriz. Çünkü Türkiye'nin de fethedilmesi gerektiğine inanıyorlar. Mümkünse sinsi komplolarla. Ekonomik yıkımlarla ya da gerekirse kaba güç kullanarak.

Tüm bunların ışığında, Türkiye'nin zeki ve cesaretli insanlarının kitabımı dikkatle okuyacaklarını ve kapıdaki tehlikenin farkına varacaklarını ümit ediyorum. Ardından, bu ülkenin vatandaşları olarak, bu büyük tehlikeye nasıl tepki vereceğinize siz kendiniz karar vereceksiniz (Marrs, 2002).

Yazarın özellikle Türk okuyucuları da dikkate almış olması, bu çalışmanın diğer komplo teorisi kapsamlı içerikler arasında çalışmaya konu olmasının bir diğer nedeni olmuştur. Yazarın 2002 yılı ilk basımında okuyucuya vermiş olduğu mesaj ve kitap içeriğinin komplo teorileri içerikleri bağlamında henüz incelenmemiş olması, özellikle Türkiye'de ilgili literatüre kazandırılmak üzere oldukça ilgili çekici olarak görülmüştür. Bundan dolayı mevcut çalışma, komplo teorileri bağlamında dünyada toplumsal etki oluşturmuş kitaplardan biri olan Circle of Intrigue: The Hidden Circle of the Global Illuminati Conspiracy (Marrs, 2005) kitabının içerik analizini yapmayı ve okuyucuya sunulan kavramsal etki potansiyelini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda kitabın temel odak noktaları tematik olarak analiz edilmiştir. Kitap içeriği, 2005 yılı basımı olan orijinal dili olan İngilizce basımı üzerinde yapılarak kavramsal bulguları Türkçe'ye çevrilmiştir. Kitap içeriğinin okuyucu üzerindeki kavramsal etkisi tartışmanın odağını oluşturmuştur. Bu doğrultuda çalışma, komplo teorileri literatüründeki boşluğu bir kitabı odağına alarak ve içerik analizi sonuçlarını değerlendirerek özgün bir katkı sunması amaçlamaktadır.

1. LİTERATÜR

Komplo teorileri uzun zamandır siyasi söylemin önemli bir parçası olmuş, çeşitli tarihsel bağlamlarda algıları şekillendirmiş ve eylemleri etkilemiştir. Unidad Popular hükümeti (1970-1973) dönemindeki Şili örneğinde, yıkıcı komploların sosyalist gündemi baltaladığını öne süren çok sayıda komplo teorisi ortaya çıkmıştır. Bu dönem, resmi duyuruların genellikle bu teorilerin kamusal şeytan çıkarma ayinlerine benzediği, ancak siyasi iklim giderek gerginleştikçe yeniden ortaya çıktıkları sansasyonel bir medya ortamı ile karakterize edildi (Bicheno, 1972). Bu bağlamda şüphecilik ve korku arasındaki etkileşim, komplo teorilerinin siyasi aktörlerin kendi gerçekliklerini yorumladıkları bir merceğe nasıl hizmet edebileceğini göstermektedir. "Cizvit Miti", 19. yüzyıl Fransa'sı bağlamında, komplo teorilerinin siyasi mücadelelerde nasıl silah haline getirilebileceğini örneklemektedir. Bu mit, Cizvitlerin siyasi sonuçları kontrol etmek için büyük bir komplo düzenlediğini öne sürüyor ve devlet işlerinde dini etkiye dair daha geniş endişeleri yansıtıyordu. Jules Michelet ve Edgar Quinet gibi tarihçilerin

bu korkuları dile getirerek Cizvitleri dünya hâkimiyeti peşinde koşan gizli bir toplumun ajanları olarak gösterildikleri ifade edilmiştir (Gargan & Cubitt, 1995; Hennesey, 1995; Padberg, 1995). Bu anlatı sadece kamuoyunu şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda siyasi eylemleri ve politikaları da etkilemiş, komplo teorilerinin siyasi hareketleri harekete geçirmedeki ve algılanan düşmanlara karşı devlet eylemlerini meşrulaştırmadaki güçlü rolünü göstermiştir. Dahası, komplo teorileri, Afro-Amerikan siyasi kültüründe görüldüğü gibi, belirli kültürel bağlamlarda da ortaya çıkabilir. Burada komplo teorileri genellikle sistemik adaletsizlikler ve tarihsel şikâyetler için etnososyolojik açıklamalar olarak hizmet etmekte ve sosyo-politik manzarayı anlamak için bir çerçeve sağlamaktadır (Waters, 1997). Bu bakış açısı, marjinalleştirilmiş toplulukların, seslerini ve anlatılarını sıklıkla marjinalleştiren bir toplumdaki deneyimlerini anlamlandırmanın bir yolu olarak komplo düşüncesine nasıl başvurabileceklerini vurgulamaktadır. Komplo teorilerinin kabul görmesi, Bosna Savaşı sırasında Srebrenitsa'nın düşmesi gibi uluslararası olaylar bağlamında da gözlemlenebilir. Düşüşün uluslararası aktörlerin dâhil olduğu bir komplonun sonucu olduğunu öne süren çeşitli anlatılar ortaya çıkmış, bu da karmaşık jeopolitik olayları kötü niyetli komplolara atfetme eğilimini yansıtmıştır (Siekmann, 1998). Bu eğilim, özellikle kaos ve belirsizliğin hâkim olduğu durumlarda, insanların kalıplar ve açıklamalar arama eğiliminin altını çizmektedir (Prims, 2024). Ayrıca komplo teorileri psikoloji, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi çeşitli disiplinlerde büyük ilgi görmüştür. Komplo teorilerine olan inanç çok yönlüdür ve hem “komplo zihniyeti” olarak bilinen komplolardan şüphelenmeye yönelik genel bir eğilimi hem de belirli komplo teorilerinin onaylanmasını kapsar (Imhoff, 2024; Strömbäck, 2024). Komplo zihniyeti ile komplo teorilerine olan inanç arasındaki ilişki, araştırmacıların bu yapılar arasındaki nedensel bağlantıyı araştırdığı bir inceleme konusu olmuştur. Komplo zihniyeti genellikle komplo teorilerine inanmak için istikrarlı bir yatkınlık olarak görülse de bu ilişkinin kesin doğası tartışılmaya devam etmektedir (Nera, 2024). Bazı akademisyenler, komplo zihniyetinin komplo teorilerine olan inancın özünü tam olarak yakalayamayabileceğini, çünkü yaygın olarak kabul edilen inançlara meydan okuyan anlatılara bağlılığı kapsamayabileceğini savunmaktadır (Sutton, 2024). Bu ayrım, bireylerin komplo inançlarına yatkınlığını etkileyen faktörleri anlamının karmaşıklığının altını çizmektedir.

Komplo teorilerinin bireyleri, toplulukları ve toplumları etkileyen önemli yansımaları olabilir. Bunlar sadece zararsız spekülasyonlar olmayıp, davranış ve tutumları etkilemek gibi somut sonuçlara yol açabilirler. Örneğin, araştırmalar komplo teorilerine olan inancın belirli gruplara yönelik kaçınma davranışlarını tetikleyebildiğini göstererek bu inançların gerçek dünyadaki etkisini ortaya koymuştur (Jolley, 2023). Dahası, komplo teorilerinin tehlikeli ya da antidemokratik olarak tasvir edilmesi, bu anlatıların kamusal söylem ve karar alma süreçleri üzerindeki etkisine ilişkin daha geniş toplumsal kaygıları yansıtmaktadır (Wildt & Aupers, 2023). Komplo teorilerinin yaygınlaşması, sosyal medya platformlarının yaygınlaşması da dâhil olmak üzere çeşitli faktörler tarafından kolaylaştırılmıştır. Çalışmalar, sosyal medyaya bağımlılık ile komplo teorilerinin onaylanması arasında bir korelasyon olduğunu vurgulayarak, çevrimiçi ortamların bireylerin inançlarını şekillendirmede rol oynadığını göstermektedir (Küçükaydın vd., 2023). Buna ek olarak, komploculuğun platformlaştırılması, aldatıcı içeriğin yayılmasını hızlandırarak komplo teorilerinin alternatif platformlarda yaygın bir şekilde dolaşıma girmesine katkıda bulunmuştur (Mahl vd., 2023). Bu eğilim, teknoloji, bilginin yayılması ve komplo anlatılarının yayılması arasındaki etkileşimin anlaşılması gerekliliğinin altını çizmektedir.

COVID-19 pandemisi, virüs ve kökenleri hakkında yaygın inançlarla komplo teorilerinin ortaya çıkması için verimli bir zemin sağlamıştır. Araştırmalar, çatışma yaşayan toplumların COVID-19 komplo teorilerini benimsemeye daha yatkın olabileceğini öne sürmüş ve sosyal dinamikler ile bu tür anlatıların benimsenmesi arasındaki kesişimi vurgulamıştır (Hebel-Sela vd., 2023). Ayrıca, sosyal medyanın COVID-19 aşı kararsızlığı üzerindeki etkisi, bireylerin aşılama yönelik tutumlarını şekillendirmede çevrimiçi platformların rolünü ortaya koyan çalışmalarla bir araştırma konusu olmuştur (Alsaid & Hawamdeh, 2023). Halk sağlığı krizleri sırasında komplo teorilerinin yayılmasına katkıda bulunan faktörleri anlamak, etkili iletişim stratejileri ve müdahaleleri tasarlamak için çok önemlidir.

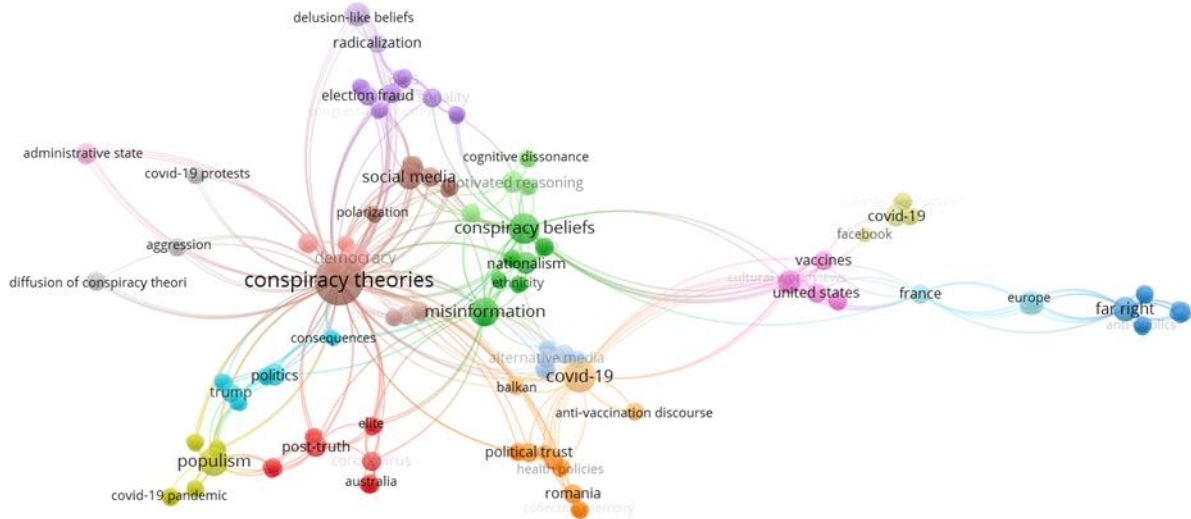
Bazı araştırmalar, komplo teorilerine olan inancın insanların sağlığı, ilişkileri ve güvenliği üzerinde somut etkileri olabileceğini göstermektedir (Prooijen & Douglas, 2018). Bu inançlar farklı kültürler ve zamanlar arasında yaygındır, genellikle rasyonel düşünceden çok duygular tarafından yönlendirilir ve gruplar arası çatışmaların altında yatan psikolojik motivasyonlarla yakından bağlantılıdır (Prooijen & Douglas, 2018). COVID-19 salgını bağlamında, komplo teorilerine olan daha güçlü inanç, daha düşük sağlık riski ve ekonomi ve özgürlük için daha yüksek risk algıları ile ilişkilendirilmiş ve hükümet yönergelerine daha az uyulmasına yol açmıştır (Hughes vd., 2022). Bu durum, komplo teorilerinin ekonomik yansımaları olabilecek bireysel davranışları nasıl etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Dahası, komplo teorileri, virüs üretmek veya kamuoyunu kontrol etmek gibi olaylar için belirli grupları suçlamaya kadar uzanabilir ve bunun sosyal uyum ve ekonomik istikrar üzerinde etkileri olabilir (Douglas, 2021). Komplo teorilerinin kolayca tüketilebilir memlere sıkıştırılması da bu teorilerin tartışma ekonomisinde rol oynamakta, nasıl yayıldıklarını ve anlaşıldıklarını etkileyerek toplumsal güveni ve ekonomik karar alma süreçlerini potansiyel olarak etkilemektedir (Aguilar, 2023). İlginç bir şekilde, bazı çalışmalar komplo teorilerinin paradoksal bir olumlu etkisi

olduğunu öne sürmekte ve bunların sosyal, siyasi veya ekonomik kurumlara ve aktörlere yönelik oluşturulmuş bir sosyal eleştiri işlevi görebileceğini belirtmektedir (Wang & Kim, 2021).

Farklı komplo teorileri, halkın tutum ve davranışları üzerinde farklı etkilere sahip olabilir. Örneğin, sadece COVID-19 ile sınırlı olmayan aşılara ilgili komplo teorilerine olan inanç, Çin halkının aşı olma niyetini önemli ölçüde etkilerken, pandeminin kendisiyle ilgili inançların aşı olma niyetleri üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır (Yang vd., 2021). Bu durum, belirli komplo teorilerinin halk sağlığı kararlarını nasıl doğrudan etkileyebileceğini ve bunun da sağlık hizmetleri maliyetleri ve verimlilik kayıplarıyla ilgili ekonomik sonuçları olabileceğini göstermektedir. Buna ek olarak ister hükümet karşıtı ister Roman karşıtı olsun, komplo inançları öznel sosyoekonomik durumla farklı şekilde ilişkili değildir ve bu da komplo inançları ile ekonomik faktörler arasında karmaşık bir etkileşim olduğunu göstermektedir (Nera vd., 2023).

Komplo teorilerinin özellikle sosyal ağlar aracılığıyla yayılması ve dolaşıma girmesi, COVID-19 salgını gibi krizler sırasında zorlukları daha da artırarak ekonomik durgunluğa ve diğer zararlı etkilere yol açabilir (Petrovic, 2020). Ayrıca, COVID-19 salgını ve jeopolitik çatışmalar gibi büyük olaylar hakkındaki komplo teorileri birbiriyle bağlantılı olabilir, kamuoyu algılarını etkileyebilir ve potansiyel olarak ekonomik istikrarı etkileyebilir (Krekó vd., 2023). Demokratik ekosistemlerin sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla iç içe geçmesi, komplo teorilerinin hükümetlere karşı bir direniş ve şüphecilik biçimi olarak benimsenmesine, yönetişimi ve potansiyel olarak ekonomi politikalarını etkilemesine olanak sağlamıştır (Nadzir, 2020). Sonuç olarak, komplo teorileri ekonomi de dâhil olmak üzere toplumun çeşitli yönleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bireysel davranışları, kamu sağlığı kararlarını, sosyal uyumu ve yönetişimi etkileyebilirler; bunların hepsinin ekonomik sistemler ve istikrar üzerinde doğrudan veya dolaylı etkileri vardır. Komplo teorileri ve ekonomi arasındaki ilişkiyi anlamak, politika yapımcılar, araştırmacılar ve kamuoyu için yanlış bilgileri ele almak, eleştirel düşüncüyü teşvik etmek ve yaygın komplo inançlarının potansiyel ekonomik sonuçlarını azaltmak için çok önemlidir.

Bu çalışma, komplo teorisi literatürünü odağına almıştır ve kapsamı bu doğrultuda sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla ilgili literatürü tartışmadan önce anahtar kelime dağılım haritalandırması sunulmuştur.

Şekil 1. Vosviewer kavram haritası

Yukarıdaki şekilde literatürün makro haritalandırması için Vosviewer programı kullanılmıştır. İlgili literatür çalışmaları derlenirken kullanılan platform Web of Science olarak belirlenmiştir. Konu kapsamı “siyaset bilimi” etiketli çalışmalar şeklinde filtrelenmiştir. Ayrıca 2023-2024 tarihi en güncel çalışmalar bir diğer filtreleme kriteri olarak belirlenmiştir. Değerlendirilen 180 çalışmanın özet içerikleri, anahtar kelimeleri ve atıf ilişkileri parametre olarak kullanılmıştır. Güncel çalışmaların kapsamda tutulmasının nedeni literatürün bu konu üzerindeki güncel eğilimini gözlemlemek ve mevcut çalışmanın genel haritalandırma bağlamında konumunu belirginleştirmektir. Bu dağılım çalışmasında belirtilmesi gereken en önemli nokta mevcut çalışma bağlamında literatürde benzer çalışmanın tespit edilememesidir. Aşağıdaki Tablo 1’de bu dağılımın etki derecesine göre ilk 25 kavramına yer verilmektedir.

Tablo 1. Kavramsal dağılım haritasının etki tablosu

Anahtar Kelimeler	Çalışma sayısı	Toplam atıf yoğunluğu
covid-19	8	42
conspiracy beliefs	7	35
populism	6	27
misinformation	6	26
far right	4	25
democracy	5	24
social media	4	22
post-truth	3	15
radicalization	2	15
nationalism	3	13
politics	3	13
alternative media	2	10
ideology	1	10
political violence	2	10
extremism	1	9
ideological violence	1	9
lone actor terrorism	1	9
political alienation	1	9
populist right	1	9
radical right	1	9
russo-ukraine war	1	9
terrorism	1	9
trump	2	9
vladimir putin	1	9
disinformation	2	8

Tablo 1 verilerine göre güncel çalışmaların COVID-19, populism, yanlış bilgilendirme, defenformasyon, siyasi yabancılaştırma, sağ siyaset, demokrasi, radikalleşme, terörizm gibi kavramlar çerçevesine odaklandığı görülmektedir. Dolayısıyla literatür, komplo teorilerinin bu kavramlar ile ilişkisine odaklanmaktadır. Liderler bakımından Donald Trump ve Vladimir Putin'in de komplo teorileri çerçevesinde çalışılmış olması dikkat çekicidir. Bu çalışmada ele alınacak literatür kesiti ise hem güncel çalışmaları hem de komplo teorileri ve ekonomi-siyaset ilişkisini temel alacak şekilde daha geniş bir indeks skalasına göre oluşturulmuştur.

Mevcut literatürün çizdiği çerçeve bağlamında komplo teorilerinin kitlesel mobilizasyonun katalizörü olabildiği görülmektedir. Mevcut çalışmanın literatürdeki çalışmalardan bazı yönlerden ayrıştığını rahatlıkla söylemek mümkündür. Bunun dışında içeriğin metin temelli bir analizle ele alınması ve fikirlerin kitleselleşmesindeki kavramsal rolüne değinilmesi de eşine oldukça az rastlanan bir araştırma kapsamına işaret etmektedir. Bundan dolayı araştırma, günümüze kadar gelişen komplo teorisi algısına yönelik önemli veriler üretmekle hem literatüre oldukça özgün bir katkı sunma hem de bu alanda yapılacak çalışmalara farklı bir yol gösterme bakımından özgün bir bakış açısı ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

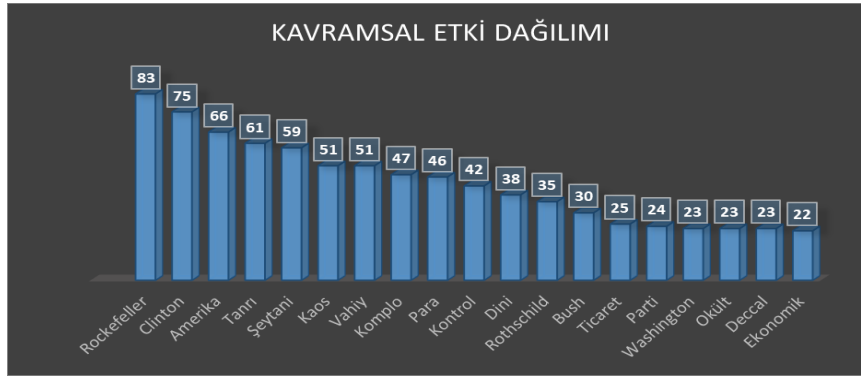
Bu çalışmada temel metnin çözümlenmesi için kullanılan yöntem içerik analizidir. Analiz, Texe Marrs (2005)'in Circle of Intrigue: The Hidden Circle of the Global Illuminati Conspiracy kitabında içindekiler, sayfa numaraları ve kaynakça bölümleri çıkarıldıktan sonra toplam 49198 kelimeyi kapsamaktadır. Nitel içerik çözümlemelerinde metnin içerisinde önemli olarak görülen temalardan bazı kategoriler oluşturulmakta ve sosyal gerçekliğin çoklu tanımlamalarıyla betimlemeler yapılmaktadır. Düzenli bir şekilde hazırlanmış kodlama ve kategorileştirme sistemi yeni kuramların ve modellerin gelişmesine imkân sağlamaktadır. Bunun yanı sıra var olan kuramlar doğrulanabilmekte ya da belirli fenomenler hakkında çıkarım yapmaya olanak sağlamaktadır (Gül & Nizam, 2021). Nitel içerik analizi çalışmalarında betimleyici (nasıl, nedir vs.) ve açıklayıcı (neden, niçin gibi) sorular yer almaktadır. İçeriğin görünen boyutlarından ziyade yüzeysel olarak görünmeyen gizil mesajlarına ve iletilerine ulaşılmaya çalışılmaktadır (Yüksel, 2019, s. 142). Bununla birlikte içeriğin detaylarını doğru şekilde ele alabilmek için başka nitel yöntem araçları da kullanılmıştır. Bunlardan biri fenomenolojik azaltmadır. Fenomenolojik azaltma, fenomenolojinin temel prensiplerinden biridir ve bir deneyimin özünü anlamak için kullanılır. Edmund Husserl tarafından önerildiği gibi, bu süreç, bir fenomeni olabildiğince tarafsız ve önyargısız bir şekilde incelemeyi amaçlar (Husserl, 1970).

Fenomenolojik azaltma, ön bilgileri ve önyargıları bir kenara bırakmayı, böylece fenomenin kendisiyle doğrudan karşılaşmayı içerir (Moustakas, 1994). Bu “bracketing” veya “epoché” olarak bilinir ve araştırmacının deneyimin özüne odaklanmasına olanak sağlar. Bunun için öncelikle, mevcut görüşmelerin, söylemlerin ya da fikirlerin transkribe edilmesi gerekmektedir (Creswell, 2013). Ardından, fenomenolojik azaltmayı kullanarak, bu görüşmeleri analiz edilmesi ve deneyimin özünün belirlenmesine çalışılır (Giorgi, 2009). Bunun yapılması için temel analiz metninin fenomen ile doğrudan ilgisi olmayan içeriklerinin elenmesi gerekmektedir.

İçerik analizinde kullanılan bir diğer yöntem olan duygu analizi ise denetimli ve denetimsiz öğrenmeyi kullanır. Denetimli öğrenme, önceden etiketlenmiş verileri kullanarak duygusal tonları tanımlar (Sebastiani, 2002). Ancak denetimsiz öğrenme, metinsel duyguları tanımak için önceden belirlenmiş bir duygu kelime dağarcığı kullanır (Pang & Lee, 2008). Bu analizde duygu analizi için Rstudio kod paketlerinden “tm”, “tidytext”, “dplyr” ve “shyuzet” kullanılmıştır. Olumlu ve olumsuz söylem ifadeleri önceden tanımlanmış pakette -5 ile +5 arasında kodlanmıştır. Olumlu olumsuz ifadelerden kaynaklanan hatalı verileri önlemek için önceden belirlenmiş kategorizasyon paketleri kullanılmıştır. Duygu analizinde kullanılan paket, devrik cümleler, olumlu anlamda kullanılan olumsuz ifadeler veya olumsuz anlamda kullanılan olumlu ifadeler gibi yanlış sonuç üretebilecek değişkenleri filtreleyebilmektedir. Dolayısıyla program yüksek hassasiyette duygu analizi sonuçları üretme kapasitesine sahiptir. Elde edilen sonuçlar için grafik aracı olarak “igraph” paketi kullanılmış ve içerik sonuç görselleştirmesi paket üzerinden yapılmıştır.

Metin analizinde kullanılan bir başka yöntem de kelime gruplamadır. Kelime gruplama, belge veya metinlerdeki karşılaştırılabilir konu veya kavramları tanımlamak için kullanılan yaygın bir metin analizi yöntemidir. Bu yöntem tipik olarak makine öğrenimi ve NLP ile birleştirilir (Manning & Schütze, 1999). Kelime gruplama genellikle denetimsiz öğrenmeyi kullanır. Bu yöntemler, veri noktalarını önceden belirlenmiş sayıda “küme” halinde düzenlemek için algoritmalar kullanır (MacQueen, 1967). Bu çalışmada metin içeriği Rstudio gruplama paketleri kullanılarak analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

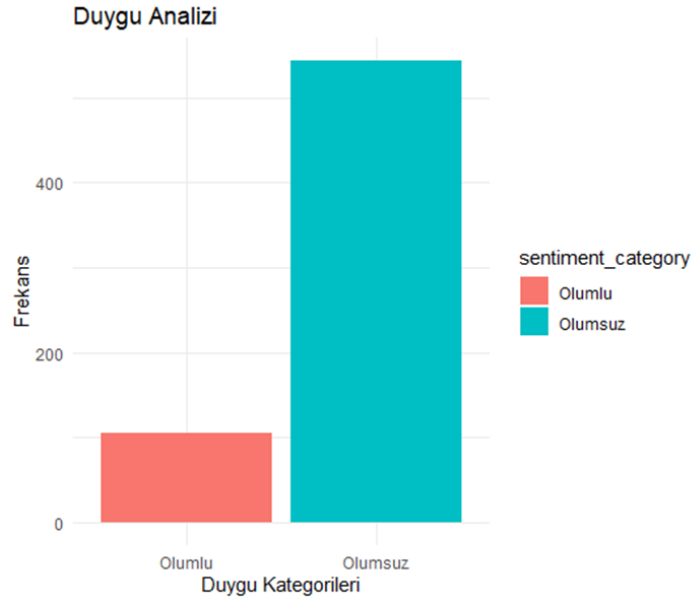
Şekil 2. Fenomenolojik azaltma sonrası kelime frekans dağılımları

Fenomenolojik azaltma yapıldıktan sonra en yüksek skora sahip kelimeler Şekil 2’de görülmektedir. Buna göre “Rockefeller”, “Tanrı”, “Para”, “Rostschild”, “Deccal”, “Vahiy” gibi kavramların yoğun şekilde ele alındığı görülmektedir.

Tablo 2. Kelime gruplandırma tablosu

Kelime Grupları	Frekanslar	Metne Etki Düzeyi
Yeni - bir - medeniyet - yaratmak	10	2%
Yeni - bir - dünya - düzeni	7	1%
Dönemi - Rockefeller - saltanatı - sürüyor	5	1%
Ve - yeni - bir - medeniyet	4	1%
Yeni - dünya - hizmetkârları - grubu	4	1%
Amerika - Birleşik - Devletleri - Başkanı	3	1%
Bir - dünya - düzeni - kurmak	3	1%
Her - şeyi - gören - göz	3	1%
Dünya - işleri - böyle - yürümez	3	1%
Krallığın - on - boynuzu - doğacak	2	0%

Tablo 2’de kelime gruplandırma sonuçları görülmektedir. Analiz 3 ve 5 kelimeli gruplandırma işlemlerinin test edilmesinin ardından 4 kelimelik gruplandırma olarak değerlendirilmiştir. Farklı sayıda kelime gruplarında da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Şekil 3. Duygu analizi

Metnin genel duygu düzeyini ölçmek için yapılan duygu analizi sonuçlarına göre aktarılan mesajlar ve tartışılan kavramların büyük ölçüde olumsuz yönüyle irdelendiği görülmektedir. Dolayısıyla metnin genelinde ele alınan konuların büyük bölümünün olumsuz çağrışımlarla tartışıldığını ve kitleye bu doğrultuda aktarıldığını söylemek mümkündür.

4. TARTIŞMA

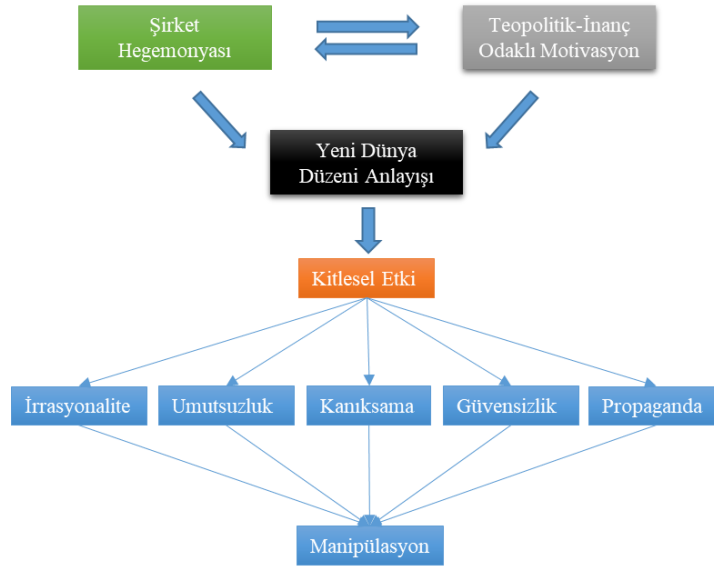
Çalışmada elde edilen bulgular, komplo teorilerine ilgi duyan okuyucu kitleye bazı kavramların aktarıldığını ortaya koymaktadır. Bu kavramların kitleye hangi amaçla iletilildiğini söylemek oldukça güçtür. Daha detaylı bakıldığı zaman elde edilen bulgular doğrultusunda ortaya koyulabilecek en temel çerçeve bellidir. Marrs (2005)’in komplo teorisi bağlamı en geniş hatlarıyla Illuminati gibi inanç odaklı ezoterik yapılar eliyle ve ABD aracılığıyla dünyayı şekillendirmesi ve bunu ekonomiyi kontrol eden Rockefeller gibi ailelerin derin ilişkilerini kullanması yoluyla gelişmiştir. Dolayısıyla tartışmanın özünde genel hatlar ve bulguların ortak noktaları bulunmaktadır.

Araştırma bulgularında “krallığın on boynuzu doğacak”, “her şeyi gören göz” gibi kelime gruplarını ve “tanrı”, şeytani”, “vahi”, “dini”, “okült”, “deccal” gibi dini ve ezoterik inanç bağlamı kelimeleri yoğun şekilde kullanmıştır. Bu ifadeler dünyayı kontrol eden “Illuminati” gibi gizemli örgütlerin varlığını ve siyasal etkisini betimlemek için kullanılmış olsa da bunun teorik bir karşılığı vardır. Ford (2023) din ve siyaset ilişkisini teopolitika kavramı doğrultusunda teoloji ve siyasetin kesişimi olarak tanımlamakta ve dinin resmi siyasi yapıların ötesinde bireylerin yaşamlarını etkileyerek günlük siyaset üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla metinde kullanılan ifade ve kelimeler, doğrudan inanç odaklı ezoterik grupların siyasal etkisine odaklanmıştır ve kitleleri dünyanın yönetiminde dini motivasyonların etkisi olduğuna ikna etme çabasıdır. Buna göre bu etki, toplumda işleyen güç dinamiklerine kadar uzanmakta ve genellikle yasal veya siyasi alanlarda açıkça belirtilmeyen şeylere odaklanmaktadır (Rosen, 2024). Metin içeriğindeki teopolitik yoğunluğu anlayabilmek için Herrero (2024)’nın teopolitik figürler çağdaş toplumlardaki adalet, tarihsel beklentiler, iktidarın doğası ve etik-politik zorunluluklar gibi temel sorunlara ışık tutar görüşü önem arz etmektedir. Gerçekten de dini inançlar, geçmişten gelen ve günümüzde de etkisi devam eden beklentileri temsil etmesi bakımından bu görüşü doğrulamakta ama daha da önemlisi metnin kitlelere inanç bağlamında sunduğu öğeler bakımından da oldukça tutarlı görünmektedir.

Din-inanç bağlamı dışında metin içeriğinde etkili olan başka bir boyut ta ekonomik yöndür. Ekonomi ve iş dünyası bağlamında “Rockefeller”, “Rotschild”, “para” ve “ekonomik” kelimelerinin yoğunluğu metin içeriğinde sıklıkla ele alınmıştır. Metinde kitlelere olarak din-para ve siyaset ilişkisine yönelik anlatılar, işin ezoterik ve komplocu yönüyle aktarılmıştır. Dolayısıyla parayı yöneten ailelerin etkisi bu noktada kritiktir. Gerçekten de sözü geçen ailelerin komplo teorilerine konu olacak kadar büyük finansal etkileri var mı sorusunun cevabı evet olacaktır. İlginç şekilde Blackrock Inc.’nin ekonomik etkisine yönelik yapılan bir haberde şirketin küresel finans değerlerinin beşte biri 14 trilyon dolar olduğu belirtiliyor ve küresel finans krizinde bu şirketin etkisi güçlü şekilde vurgulanıyor (DW, 2015). 2023 yılında yapılan bir başka haberde ise Blackrock Inc.’nin finans krizinin ardından varlıklarının 9.09 trilyon dolara yükseldiği belirtilmektedir (Bloomberg, 2023). Rotschild ailesinin bazı üyelerinin büyük servetlere sahip olduğu bilinmekle birlikte ailenin toplam serveti hakkında akademik veya istatistikî bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı komplo teorileri için gerekli olan bilinmezlik özelliğine yeterince sahiptir. Sözü geçen bu iki ailenin içerikte ön planda olmalarının en büyük iki nedeninden biri küresel ekonomide büyük etkiye sahip olmalarıdır. Bir diğer nedeni ise iki ailenin de Yahudi kökenli olmaları olabilir. Neticede kitlelere hitaben bu ailelerin dini gerekçeler ile parayı yeni dünya düzenine geçişte bir araç olarak kullandıkları vurgulanmaktadır. Ancak bu iddia gerçek olsa bile bilimsel açıdan bunu kanıtlayabilmek şu ana kadar mümkün olamamıştır. Özellikle bunu dini-ezoterik bağlama iliştmek yine bilimsel açıdan kanıtlanabilir olmaktan çok uzaktır. Bu ilişkinin varlığı gerçek dahi olsa ispatlanmadığı için küresel bir komplo teorisi olmanın dışına çıkamamaktadır. Yine de özellikle ekonomik kriz gibi insanların hayatlarını zor sokan süreçlerde bu yaklaşımların popülerliğinin artmasına neden olabilir. Bu da kitlelerin genel motivasyonlarında aşınmaya neden olabilir ve irrasyonel düşünceye kapı açıp günlük pratikleri dahi etkileyebilir.

“Yeni dünya düzeni”, “yeni bir medeniyet yaratmak” ve “bir dünya hükümeti kurmak” gibi kavramları içeren komplo teorileri, bu tür inançların psikolojik, sosyal, siyasi ve sonuçlarına ışık tutan çeşitli çalışmaların ilgi konusu olmuştur. Bu teoriler genellikle güçlü varlıkların perde arkasında olayları düzenledikleri, bilgiyi manipüle ettikleri, ekonomik ve küresel meseleleri kontrol ettikleri fikri etrafında dönmektedir. Dünyanın görüldüğü gibi olmadığına dair şüpheler, etkili figürlerin örtbas etme iddiaları, halk arasında sınırlı kabul ve iddiaları destekleyecek ampirik kanıt eksikliği ile karakterize edilirler (Freeman vd., 2020). Ancak bilginin yayılımı ve bu tür görüşlerin verdiği mesajlar bağlamında kitlesel algının değişmeye başlaması göz ardı edilecek bir konu değildir. Çünkü çok satan bir kitabın okuyucu kitlesi, gizemli ve popüler konuların yaygınlaşmasında bir nevi taşıyıcı olarak ve farkında olmadan işlev görebilirler. Esasında bu bilgiler teyit edilemez durumda olsa bile küreselleşmenin de etkisiyle dünyada giderek büyüyen şirketlerin bir tekelleşmeye doğru gittikleri de ortadadır. Bu durum haliyle bazı kitleleri küresel sistemde devlet merkezli yapının sorgulanmasına da neden olmaktadır. Ayrıca bu fikri destekleyen araştırmalar da komplo inançlarının genellikle hükümetlere karşı temel bir güvensizlikten kaynaklandığını, ortak noktanın kötü niyetli hükümet eylemlerine ve dünya meseleleri üzerinde önemli etkiye sahip gizli uluslararası örgütlerin varlığına olan inanç olduğunu göstermiştir (Juanchich vd., 2021). Bu inançlar, yetkililerin büyük olaylara ilişkin açıklamalarında aldatıcı olarak görüldüğü kalıcı bir dünya görüşü oluşturan daha geniş bir “komplo zihniyetine” katkıda bulunmaktadır (McCarthy vd., 2021). Dahası, devlet kurumlarına duyulan güvenin azalması, özellikle COVID-19 salgını gibi kriz dönemlerinde komplo teorilerinin yaygınlaşmasıyla ilişkilendirilmiştir (Wang & Kim, 2021). Bu da pandemi sürecinde komplo teorilerinin daha da popüler hale gelmesinin buna yatkın kitleler aracılığıyla gerçekleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla çalışmamın bulgularının güncel komplo teorisi yatkınlığının kökenlerine yönelik katkı sunma ihtimali güçlenmektedir. Çünkü bulgular, dünyada tüm insanlığa kurulmuş bir komplo olarak gizli örgütler, ezoterizm, şirketler ve buna hizmet eden ABD gibi bir süper gücü merkezine almıştır. Bu ilişkinin doğal çıktılarından bazıları da kitlelerin siyasal güvensizlik, inanç merkezli, güçlü ve gizemli grupların her şeyi kontrol ettiğine dair kanaat gibi verilerle doğrulanamayacak yönlendirmelerdir. Zaten bazı araştırmalar da komplo teorilerini benimsemenin siyasi süreçlere katılma niyetinin azalması, hükümete duyulan güvenin azalması ve devlet kurumlarına karşı güçsüzlük hissi gibi olumsuz sonuçlarının altını çizmiştir (Jolley & Douglas, 2013). Bunun bir yan etkisi olarak, komplo teorilerinin desteklenmesi, resmi yönergeler ve düzenlemelere daha az uyumla ilişkilendirilmiş, halk sağlığı çabalarını baltalamış ve toplumsal zorlukları daha da kötüleştirmiştir (Banai vd., 2021). Bu yan etkinin yakın zamanda en büyük doğrudan sonuçlarından biri de COVID-19 salgını sırasında komplo teorilerinin yayılmasıdır. Bu süreçte hükümetlerin yanlış bilgilerle mücadele etmek ve halkın güvenliğini korumak için mücadele etmesiyle etkili yönetişimin önünde önemli engeller oluşturulmuştur (Mayer & Ryder, 2023). Araştırma bulgularından kelime gruplandırma da görüldüğü üzere zaten komplo teorilerinin kavramsal-tematik takdimlerinin de yönetişim süreçlerini etkileyecek içeriklere sahip olduğu ortadadır. Yeni dünya düzeni, Rockefeller saltanatı, her şeyi gören göz gibi ifadelerin kitlelere neredeyse “mutlak bir gerçeklik” olarak sunulması kitleler üzerinde kesin kanaat oluşturmaya bile düşünsel bir bulanıklığa neden olma potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla bu görüşü destekler nitelikte bir başka görüşe göre komplo teorilerine olan inancın, hem doğrudan hem de hükümet yetkililerine olan güvenin azalması yoluyla dolaylı olarak önleyici tedbirlere daha düşük düzeyde uyumu öngördüğü bulunmuştur (Banai & Banai, 2020). Buna ek olarak, hükümet icraatlarından duyulan memnuniyetsizlik komplo teorilerinin daha fazla desteklenmesiyle ilişkilendirilerek kamu algısı, yönetişim ve yanlış bilginin yayılması arasındaki karmaşık etkileşimin altı

çizilmiştir (Lamot vd., 2022). Demokratik süreçlerin iç içe geçmesi ve sosyal medyanın yükselişi, hükümet yetkililerine karşı bir direniş ve şüphencilik biçimi olarak komplo teorilerinin çoğalması için verimli bir zemin sağlamıştır (Nadzir, 2020). Dahası, komplo inançlarının psikolojik temelleri araştırılmış ve travma, paranoya ve komplocu düşünceyi benimseme eğilimi arasındaki bağlantılar ortaya çıkarılmıştır (Dixon, 2023). Duygu analizi sonucunun da büyük oranda olumsuz ifadeler kullanıldığını göstermesi temelde kitleler üzerinde umutsuzluk, güvensizlik gibi güdülerin bir araya gelmesine ve nihayetinde paranoyaya dönüşmesine neden olacağı sonucunu doğrular. Ayrıca kitlelerin irrasyonel davranışlara yönelmesine neden olacak komplo inançlarına yönelik bir görşe göre de komplo teorilerine inanan bireyler genellikle normatif olmayan ve şiddet içeren eylemleri tercih etmekte, bu da güvensizlik, önyargı ve aşırı önlemlere destek yönündeki daha geniş bir toplumsal eğilimi yansıtmaktadır (Şrol vd., 2021). Bu tür eğilimlerin yayılımını durdurmanın günümüz koşullarında (sosyal medyada bilgi aktarımının kontrolsüzlüğü bağlamında) pek kolay olmayacağı da ortadadır. Dolayısıyla komplo teorilerinin politika etkinliği üzerindeki etkisi de kitlesel şüpheleri bastırma girişimlerinden ziyade şüpheli olayların şeffaf bir şekilde soruşturulmasının gerekliliği oldukça önemlidir (deHaven-Smith & Witt, 2012).

Şekil 4. İçeriğin kavramsal etki dağılımı

Tartışmanın genelinde ele alınan konular bağlamında yukarıdaki kavramsal akışa ulaşılmıştır. Bu doğrultuda kitap içeriğinde elde edilen bulgular ve bu bulguların kavramsal tartışma odakları çerçevesinde bazı kavramlara ulaşılmıştır. Bu kavramlar, kitap içeriğinde yazarın kitlelere yönelik ele almış olduğu Rockefeller ve Rotschild aileleri bağlamında bir şirket hegemonyasını ortaya koymuştur. Aynı şekilde inanç-din bağlamı içeriklerin takdimi de bir teopolitik yaklaşımın söz konusu aileler ile ilişkilendirilmesini öngörmüştür. Dolayısıyla bir din-para ilişkisi çerçevesinde yeni bir dünya düzeni tahayyülü ortaya çıkmaktadır. Bu da kitlelere, mutlak para kontrolünün dini saiklerle kullanıldığı ve dar bir grubun yeni dünya düzenini kurmak için çalıştığını çağrıştıran bir durumu sunmuştur. Yine tartışmada varılan kanaat doğrultusunda tüm bu temaların kitleler üzerindeki etkilerinin Şekil 4'te gösterildiği gibi oluştuğu görülmektedir. Verilerle doğrulanamayacak komplo teorilerinin kitleler üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuz etkiler oluşturabilmesi söz konusudur. Örneğin gizemli bir örgütün para ve din ilişkisi çerçevesinde dünyanın kontrolünü ele geçirmesine yönelik bir inancın oluşması öncelikle kitleler üzerinde bir rasyonalite sorunu oluşturacaktır. Bu aynı zamanda durumun mutlaklığına yönelik bir inanca evrilirse kanıksama ve umutsuzluk gibi hisleri de provoke edebilir. Bu kitlesel duygu durum bozuklukları, literatürün de benzer görüşleri doğrultusunda siyasal otoritelere ve ekonomi yönetimlerine karşı ciddi bir güvensizlik algısı oluşturabilmektedir. Kitlelerin komplo teorisi içeriklerini içselleştirme süreçlerinin sonucunda oluşan güçlü inanç, ilgili fikirleri daha geniş kitlelere yayma eğilimleriyle bir propaganda etkisi oluşturabilir. Son tahlilde tüm bu etkilerin, kitleler üzerinde ciddi bir manipülatif etki oluşturma potansiyeli oldukça yüksek görünmektedir.

Türkiye bağlamında Illuminati benzeri küresel komplo teorilerine duyulan inanç, çeşitli araştırmalarda ölçülmüş ve bu tür teorilerin toplumun belirli kesimleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Örneğin Konda (2018) tarafından yapılan "Toplumun Komplo Teorilerine Bakışı" başlıklı çalışmada, katılımcıların %45'i, Türkiye'deki ekonomik krizlerin dış güçlerin oyunu olduğuna inandığını belirtmiştir. Bu bulgular, çalışmada analiz edilen metinlerin Türkiye'deki okuyucu kitlesi üzerinde nasıl

bir inançsal zemin bulabileceğini ampirik olarak göstermektedir. Dolayısıyla Marrs'ın kitabındaki ifadelerin Türkçe baskısında yer alan "Illuminati'nin Türkiye'yi ele geçirme planı" gibi ifadeler, yalnızca kurgusal bir anlatı olarak değil, aynı zamanda halihazırda bazı kesimlerce inandırıcı bulunan bir söylem olarak da değerlendirilmelidir. Ayrıca Türkiye bağlamında komplo teorilerinin etkisi üzerine yürütülen sınırlı sayıdaki ampirik çalışmalara rağmen, mevcut literatürde toplumun belirli kesimlerinde Illuminati benzeri küresel komplolara yönelik inanç düzeyinin kayda değer olduğu gözlemlenmektedir. Her ne kadar çalışmamız içerik analizi yöntemiyle yürütülmüş olsa da, ilgili içeriklerin Türk okuyucularda karşılık bulma potansiyelini değerlendirebilmek adına, komplo teorilerine duyulan inanç düzeyini ampirik olarak ölçen araştırmalar önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, Brotherton vd. (2013) tarafından geliştirilen "Genel Komplo Teorilerine İnanma Ölçeği", Türkiye bağlamına uyarlanmış ve geçerlik-güvenirlilik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ölçek uyarlama sürecinde 549 kişilik bir örneklem üzerinde yapılan analizler sonucunda, komplo teorilerine inanmanın Türkiye toplumunda belirli demografik değişkenlere (örneğin cinsiyet, siyasi yönelim, haber alma kaynakları) göre farklılık gösterdiği ve bu tür teorilere inancın yaygın olduğu görülmüştür (Kızılkaya & Uzman, 2023). Ölçek maddeleri arasında "dünyayı gizli bir grup yönetmektedir" veya "medya gerçekte olanları gizlemektedir" gibi ifadeler yer almakta, bu da Illuminati gibi yapıların doğrudan ya da dolaylı biçimde toplumda zemin bulabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla çalışmamızda içerik analizine tabi tutulan ve Illuminati gibi ezoterik bir yapının küresel güç dinamiklerini kontrol ettiğini öne süren söylemlerin, Türk okuyucular üzerinde karşılık bulabileceği yönündeki varsayım, ilgili ampirik bulgularla desteklenmektedir. Bu durum, metinsel analizden elde edilen manipülatif etki potansiyelinin yalnızca kuramsal bir çıkarım olmadığını, aynı zamanda ampirik düzeyde de karşılığının bulunduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ

Komplo teorileri kitleleri gerçekliği sınanmamış konularda mobilize etme potansiyeli güçlü olan bilgi paketleri olarak adlandırılabilir. Söz konusu çalışmada "Illuminati" kitabının kitlelere hangi başlıklar çerçevesinde etki ettiği ortaya koyulmuştur. En genel hatlarıyla kitleler, bu içerikte ezoterik-dini yapılanmalar, paranın kontrolü ve hangi amaçla kullanıldığı gibi konularda endokrine edilmişlerdir. Dolayısıyla komplo teorileri, doğası gereği bilinmezlik ve verilerin doğrulanamaması gibi gri alanda bir bilgi paketi sunmakta ve kitlelerin temel siyasi ve ekonomik düzene karşı güven hislerine yönelik manipülatif etki oluşturmaktadır. Devletlerin, siyasi otoritelerin gelecekte kitlelere yönelik komplo teorisi temelli manipülasyonlara karşı şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi konularda açık veri politikası uygulaması oldukça önemlidir. Ayrıca küresel ekonomik kriz ve çatışmaların yoğun olduğu günümüz şartlarında komplo teorilerinin etkisinin daha geniş kitlelere yayılma ihtimaline karşı söz konusu politika önerisi daha da önem kazanmaktadır. Sosyal medyanın kullanım yaygınlığı ve bilgi aktarım hızının günden güne artması da tehlike potansiyelini arttırmaktadır. Covid-19 sürecinde edinilen tecrübelerin de gösterdiği üzere yanlış ya da saptırılmış bilginin kitlelere ve siyasi kurumlara etkisi oldukça ciddi olmuştur. Dolayısıyla araştırmanın, komplo teorilerinin olası etkilerine yönelik ulaştığı sonuç gereği bilginin hızlı ve kontrolsüz yayılımına karşı kitleleri ve siyasi sistemleri koruyucu tedbirlerin alınması önem arz etmektedir. Gelecekteki çalışmalarda komplo teorilerine yönelik algıların araştırılması ve bunun sonucunda politika önerilerinin geliştirilmesi önemlidir ve literatüre önemli katkılar sunacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı: Makale içerisinde yapay zekâdan faydalanılmamıştır.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmanın tümünü ortak olarak tamamlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aguilar, L. (2023). Memeing a conspiracy theory: On the biopolitical compression of the great replacement conspiracy theories. *Ethnography*, 25(1), 76-97. <https://doi.org/10.1177/14661381221146983>
- Alsaid, M., & Hawamdeh, S. (2023). The impact of social media on covid-19 vaccine hesitancy and acceptance: Data analytic approach. *Proceedings of the Alise Annual Conference*. <https://doi.org/10.21900/j.alise.2022.1098>

- Bicheno, H. (1972). Anti - parliamentary themes in chilean history: 1920 - 70. *Government and Opposition*, 7(3), 351-388. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1972.tb00846.x>
- Bloomberg HT. (2023, 14 Nisan). *BlackRock'ın varlıkları banka krizinin ardından 9 trilyon doları aştı*. <https://www.bloomberght.com/blackrockin-varliklari-banka-krizinin-ardindan-9-trilyon-dolari-asti-2329891>
- Brotherton, R., French, C. C., & Pickering, A. D. (2013). Measuring belief in conspiracy theories: The generic conspiracist beliefs scale. *Frontiers in Psychology*, 4, 279. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00279>
- Cibik, M. & Hardoš, P. (2020). Conspiracy theories and reasonable pluralism. *European Journal of Political Theory*, 21(3), 445-465. <https://doi.org/10.1177/1474885119899232>
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage Publications.
- Deutsche Welle. (2015, 10 Ağustos). *Dünyanın en büyüğü: Blackrock*. <https://www.dw.com/tr/finans-d%C3%BCnyas%C4%B1n%C4%B1n-gizli-s%C3%BCper-g%C3%BCc%C3%BC/a-18653440>
- DiGrazia, J. (2017). The social determinants of conspiratorial ideation. *Socius Sociological Research for a Dynamic World*, 3. <https://doi.org/10.1177/2378023116689791>
- Douglas, K. (2021). Are conspiracy theories harmless? *The Spanish Journal of Psychology*, 24. <https://doi.org/10.1017/sjp.2021.10>
- Douglas, K. (2021). Covid-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270-275. <https://doi.org/10.1177/1368430220982068>
- deHaven-Smith, L., & Witt, M. T. (2013). Conspiracy theory reconsidered: Responding to mass suspicions of political criminality in high office. *Administration & Society*, 45(3), 267-295.
- Ford, B., Feinberg, M., Lassetter, B., Thai, S., & Gatchpazian, A. (2023). The political is personal: The costs of daily politics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 125(1), 1-28. <https://doi.org/10.1037/pspa0000335>
- Frenken, M. (2021). A uniform conspiracy mindset or differentiated reactions to specific conspiracy beliefs? Evidence from latent profile analyses. *International Review of Social Psychology*, 34(1), 1-15. <https://doi.org/10.5334/irsp.590>
- Galluzzo, A. (2019). Brown, the Illuminati, and the public sphere. In P. Barnard, M. L. Kamrath, & S. Shapiro (Eds.), *The Oxford handbook of Charles Brockden Brown* (pp. 335-350). Oxford University Press.
- Gargan, E., & Cubitt, G. (1995). The jesuit myth: conspiracy theory and politics in nineteenth-century France. *The American Historical Review*, 100(4), 1258. <https://doi.org/10.2307/2168259>
- Giorgi, A. (2009). *The descriptive phenomenological method in psychology: A modified Husserlian approach*. Duquesne University Press.
- Gkinopoulos, T., & Mari, S. (2022). How exposure to real conspiracy theories motivates collective action and political engagement? The moderating role of primed victimhood and underlying emotional mechanisms in the case of 2018 bushfire in attica. *Journal of Applied Social Psychology*, 53(1), 21-38. <https://doi.org/10.1111/jasp.12923>
- Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15(4), 731-742.
- Gül, S. S., & Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde söylem ve içerik analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 181-198. <https://doi.org/10.30794/pausbed.803182>
- Hebel-Sela, S., Stefaniak, A., Vandermeulen, D., Adler, E., Hameiri, B., & Halperin, E. (2023). Are societies in conflict more susceptible to believe in covid-19 conspiracy theories? A 66 nation study. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 29(3), 286-293. <https://doi.org/10.1037/pac0000645>
- Hennesey, J. (1995). Book review: The jesuit myth: Conspiracy theory and politics in nineteenth-century France. *Theological Studies*, 56(1), 167-168. <https://doi.org/10.1177/004056399505600116>
- Herrero, M. (2023). *Theopolitical figures: Scripture, prophecy, oath, charisma, hospitality*. Edinburgh University Press.
- Hughes, J., Efstratiou, A., Komer, S., Baxter, L., Vasiljevic, M., & Leite, A. (2022). The impact of risk perceptions and belief in conspiracy theories on covid-19 pandemic-related behaviors. *Plos One*, 17(2), e0263716. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0263716>
- Husserl, E. (1970). *The crisis of European sciences and transcendental phenomenology: An introduction to phenomenological philosophy*. Northwestern University Press.
- Imhoff, R. (2024). On the usefulness of the conspiracy mentality concept. *Zeitschrift Für Psychologie*, 232(1), 59-63. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000550>
- Jolley, D. (2023). The impact of conspiracy beliefs on a targeted group: Perceived popularity of Jewish-targeted conspiracy beliefs elicits outgroup avoidant behaviors. *British Journal of Psychology*, 115(2), 345-362. <https://doi.org/10.1111/bjop.12690>
- Kızılkaya, E., & Uzman, E. (2023). Genel komplo teorilerine inanma ölçeğinin türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 10(1), 55-67. <https://doi.org/10.52380/ijpes.2023.10.1.654>
- Krekó, P., Orosz, G., Faragó, L., & Zsila, Á. (2023). The viral warfare: Uncovering the connection between conspiracy theories on COVID and the war in Ukraine [Preprint]. Research Square. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3359277/v1>
- Konda Araştırma. (2018). *Toplumsal komplo teorilerine bakışı araştırması*. Yazar. [https://konda.com.tr/tr/rapor/toplumun-komplo-teorilerine-bakisi/Kucukaydin,M.,Esen,S.,&Geçer,S.\(2023\).Didwetrustinscienceduringthecovid-19pandemic?Modelingtherelationshipbetweentrust,awareness,andconspiracytheories.AppliedCognitivePsychology,37\(6\),1266-1276.https://doi.org/10.1002/acp.4120](https://konda.com.tr/tr/rapor/toplumun-komplo-teorilerine-bakisi/Kucukaydin,M.,Esen,S.,&Geçer,S.(2023).Didwetrustinscienceduringthecovid-19pandemic?Modelingtherelationshipbetweentrust,awareness,andconspiracytheories.AppliedCognitivePsychology,37(6),1266-1276.https://doi.org/10.1002/acp.4120)
- Leman, P., & Cinnirella, M. (2013). Beliefs in conspiracy theories and the need for cognitive closure. *Frontiers in Psychology*, 4. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00378>
- Mahl, D., Zeng, J., & Schäfer, M. (2021). From “nasa lies” to “reptilian eyes”: Mapping communication about 10 conspiracy theories, their communities, and main propagators on Twitter. *Social Media + Society*, 7(2). <https://doi.org/10.1177/20563051211017482>
- Mahl, D., Zeng, J., & Schäfer, M. (2023). Platformization of conspiracism: Introducing a theoretical framework for investigating conspiracy theories on “alternative” platforms using a case study of bitchute and gab. *AoIR Selected Papers of Internet Research*. <https://doi.org/10.5210/spir.v2022i0.13049>
- Marinov, N., & Popova, M. (2021). Will the real conspiracy please stand up: Sources of post-communist democratic failure. *Perspectives on Politics*, 20(1), 222-236. <https://doi.org/10.1017/s1537592721001973>
- Marrs, T. (1995). *Circle of intrigue: The hidden circle of the global Illuminati conspiracy*. Living Truth.
- Marrs, T. (2002). *Illuminati: Entrika çemberi*. Timaş Yayınları.

- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage Publications.
- Nadzir, I. (2020). Conspiracy theories and modern disjuncture amidst covid-19 in Indonesia. *Masyarakat Indonesia*, 46(2), 150-167. <https://doi.org/10.14203/jmi.v46i2.909>
- Nera, K. (2024). Analyzing the causation between conspiracy mentality and belief in conspiracy theories. *Zeitschrift Für Psychologie*, 232(1), 44-49. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000533>
- Nera, K., Procop, I., & Klein, O. (2023). Comparing the ideological correlates of anti-government and anti-Roma conspiracy beliefs in Romania. *Journal of Pacific Rim Psychology*, 17. <https://doi.org/10.1177/18344909231162276>
- Padberg, W. (1995). The jesuit myth: Conspiracy theory and politics in nineteenth-century france by geoffrey cubitt. *The Catholic Historical Review*, 81(1), 89-90. <https://doi.org/10.1353/cat.1995.0133>
- Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. *Foundations and Trends® in Information Retrieval*, 2(1–2), 1-135.
- Petrovic, N. (2020). Tackling the Covid-19 conspiracies: The data-driven approach. In *2020 International Conference on Information, Communication and Energy Systems and Technologies (ICEST)* (pp. 27–30). IEEE. <https://doi.org/10.1109/icest49890.2020.9232760>
- Prims, J. (2024). Call it a conspiracy: How conspiracy belief predicts recognition of conspiracy theories. *Plos One*, 19(4), 1-22. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0301601>
- Prooijen, J., & Dijk, E. (2014). When consequence size predicts belief in conspiracy theories: The moderating role of perspective taking. *Journal of Experimental Social Psychology*, 55, 63-73. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2014.06.006>
- Prooijen, J., & Douglas, K. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies*, 10(3), 323-333. <https://doi.org/10.1177/1750698017701615>
- Prooijen, J., & Douglas, K. (2018). Belief in conspiracy theories: Basic principles of an emerging research domain. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 897-908. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2530>
- Robinson, J. (1799). *Extracts from Professor Robison's "Proofs of a conspiracy" etc., with brief reflections on the charges he has exhibited, the evidence he has produced and the merit of his performance*. Manning & Loring.
- Rosen, L. (2024). Copresent jurisdictions: Spirits, theopolitics, and the rise of akan spirituality in the United States. *Polar Political and Legal Anthropology Review*, 47(1), 76-87. <https://doi.org/10.1111/plar.12568>
- Schneider, S., & Haas, I. J. (2021). Political threat, ideology, and conspiracy endorsement [Preprint]. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/2kb5q>
- Sebastiani, F. (2002). Machine learning in automated text categorization. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 34(1), 1-47.
- Siekmann, R. (1998). The fall of srebrenica and the attitude of dutchbat from an international legal perspective. *Yearb. Int. Human. Law*, 1, 301-312. <https://doi.org/10.1017/s1389135900000179>
- Strömbäck, J. (2024). Disentangling the relationship between conspiracy mindset versus beliefs in specific conspiracy theories. *Zeitschrift Für Psychologie*, 232(1), 18-25. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000546>
- Sutton, R. (2024). Conspiracy mentality versus belief in conspiracy theories. *Zeitschrift Für Psychologie*, 232(1), 50-54. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000549>
- Swami, V., & Furnham, A. (2012). Examining conspiracist beliefs about the disappearance of amelia earhart. *The Journal of General Psychology*, 139(4), 244-259. <https://doi.org/10.1080/00221309.2012.697932>
- Wang, J., & Kim, S. (2021). The paradox of conspiracy theory: The positive impact of beliefs in conspiracy theories on preventive actions and vaccination intentions during the covid-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(22), 11825. <https://doi.org/10.3390/ijerph182211825>
- Waters, A. (1997). Conspiracy theories as ethnosociologies: explanation and intention in African American political culture. *Journal of Black Studies*, 28(1), 112-125. <https://doi.org/10.1177/002193479702800107>
- Wildt, L., & Aupers, S. (2023). Participatory conspiracy culture: Believing, doubting and playing with conspiracy theories on Reddit. *Convergence: The International Journal of Research Into New Media Technologies*, 30(1), 329-346. <https://doi.org/10.1177/13548565231178914>
- Yang, Z., Luo, X., & Jia, H. (2021). Is it all a conspiracy? Conspiracy theories and people's attitude to covid-19 vaccination. *Vaccines*, 9(10), 1051. <https://doi.org/10.3390/vaccines9101051>
- Yüksel, E. (2019, Kasım). *Türkiye'de iletişim araştırmalarında içerik analizi uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerileri* [Bildiri sunumu]. International Euroasia Congress on Scientific Researches and Recent Trends, Hazar Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan.

